

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА ПРАВОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Постановка проблеми. Позитивна ціннісно-правова орієнтація особистості є певним аспектом її індивідуальної правосвідомості, який містить ціннісні відносини й спрямованість на дотримання правових норм (правомірну поведінку) та є орієнтиром для правової діяльності майбутніх учителів. Формування переконань як системи правових поглядів, внутрішніх мотивів і стимулів її дій, що обумовлюють вибір лінії соціально-правової поведінки та є регулятором правосвідомості й поведінки майбутнього педагога.

Майбутній учитель, викладаючи правові дисципліни, повинен бути особистісно переконаним у справедливості й необхідності права, що ґрунтується на позитивних емоціях по відношенню до правової системи.

Методичні прийоми вивчення емоційно-ціннісного компонента професійної правосвідомості майбутнього вчителя полягають у виявленні особистого ставлення студентів до правового знання, закону, права, необхідності його вдосконалення, уявлень про механізм виконання його приписів, правозастосувальної практики, аналізу оцінок, які дають студенти різним правовим явищам.

У зв'язку з цим дуже важливим для формування професійної правосвідомості майбутнього вчителя навчити студентів вірити в правову норму, що пов'язано, як вказують дослідники, з відмовою від повсякденного сприйняття правових понять, усвідомленням правового контексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування професійної правосвідомості майбутнього вчителя правових дисциплін, незважаючи на глибокі історичні корені, певну активізацію досліджень у цій галузі, на сьогодні залишається недостатньо розробленою в педагогічній науці. Аналіз досліджень із проблеми засвідчив, що найчастіше формування правосвідомості сучасними науковцями розглядається в рамках формування правової культури (М.Гранат, М.Подберезський), поряд з політичною (С.Грицай, М.Кейзеров) або моральною культурою (Д.Коваленко), як правило, в процесі громадянського виховання (О.Шестопалюк). Отже, набуває принципового значення системне вивчення шляхів формування і підвищення рівня правосвідомості майбутнього вчителя.

Постановка завдання. Визначити місце і роль емоційно-ціннісного компонента професійної правосвідомості в моделюванні поведінки майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. Правосвідомість є феноменом соціокультурного світу, тобто світу змістів, цінностей, символічних форм, світу значущого для людини буття. Вона виступає як частина правової реальності, як особливий погляд на світ, його проблеми й протиріччя, як специфічний спосіб сприйняття, конструювання й інтерпретації знакових форм та фігур мислення. Взята в більш широкому розумінні суспільна правосвідомість виявляється як динамічна єдність об'єктів і явищ соціокультурно-природного світу разом з різноманітними суб'єктами (їхньою правосвідомістю) й пов'язаних із ними відносинами й взаємодіями. Відповідно право трактується як своєрідна онтологічно неподільна цілісність, психосоціокультурна система, що фактично реалізується в суспільному житті під час взаємодії соціальних суб'єктів, співвіднесених між собою за допомогою сукупності спільновизнаних типізованих змістів (цінностей, норм). Воно об'єктивується в різних правових текстах, конструюється, інтерпретується, легітимізується, відтворюється правовими суб'єктами в ментальних і поведінкових практиках, що становлять соціальний правопорядок.

Разом з тим, слід відзначити, що правосвідомість не є пасивним відображенням правової дійсності, а виступає як необхідна домінанта й корелят правового буття: соціоюридична реальність не існує в "чистому вигляді", вона дана в (культурно-

опосередкованих) актах правосвідомості, через сконструйовані нею образи й змісти, системи класифікації й оцінки громадського життя. Правосвідомість функціонує як особливий онтологічний і ціннісно-ідеологічний контекст, опосередковує перспективу бачення світу й соціальну дію, конститує право як соціокультурний феномен. У цьому контексті поза правосвідомістю не існує й права.

Філософський енциклопедичний словник [7] дає визначення правосвідомості як сукупності поглядів на ідеї, що виражають ставлення до законності й правопорядку та уявлення про те, що є правомірним або неправомірним. До цієї сукупності слід включити також правові почуття, переконання, емоції, відповідно до яких людина оцінює вимоги права, правові явища, визначає до них своє ставлення і готовність здійснити визначені правові ідеї в суспільних або особистих інтересах.

З цього визначення витікає, що правосвідомість особистості є одним з елементів її правової культури, а також правової культури суспільства в цілому (поряд з такими як: право, правові відносини, правова наука, правові установки, правотворча діяльність тощо).

Емоційно-ціннісний компонент посідає центральне місце в структурі правосвідомості. Від рівня відношення до правових явищ залежить і рівень знання права, оскільки прагнення до отримання правової інформації закладено у відношенні до права, і рівень правової установки майбутнього вчителя.

Так, майбутній учитель повинен мати: цілісні знання про людину, умови і засоби освіти з позиції різних психолого-педагогічних тенденцій; поглиблені правові знання з різних галузей права і вміння оперувати правовими поняттями; уявлення про індивідуальні, вікові, групові особливості і закономірності розвитку і поведінки людей; загальнокультурні знання, що забезпечують належний рівень сформованості свідомості; методичні знання з викладання дисципліни “Основи правознавства” тощо. Перелік необхідних знань чітко відбито в професіограмі вчителя правових дисциплін, відповідно до вимог якої і здійснюється підготовка студентів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Правова підготовка майбутнього вчителя взагалі, безвідносно до його майбутньої спеціалізації, виступає одним із напрямів професійної підготовки (поряд із психолого-педагогічною, фаховою, методичною), а також елементом його загальнокультурної підготовки (поряд із мовною, іншомовною, фізичною, політичною тощо). Загальнокультурна підготовка, до якої відноситься й загальноправова підготовка, забезпечує загальноосвітній, загальноправовий та фізичний розвиток майбутніх учителів.

Поряд з тим, що правова підготовка вчителя в умовах вищого педагогічного навчального закладу виступає структурним компонентом інших видів підготовки, сама вона може мати також різні рівні в умовах вищого педагогічного навчального закладу.

Загальний рівень правової підготовки в педагогічному університеті (або загальноправова підготовка), який покликаний забезпечити володіння вчителем навичками правовиховної роботи з учнями, передбачає оволодіння необхідним обсягом загальноправових знань, формування правового мислення, правової орієнтації в поведінці, соціально-правової активності студентів усіх факультетів педагогічних університетів, “формування правосвідомості особистості студента (аксіологічних уявлень про право), підвищення рівня його правової культури, розвиток правових якостей та виховання законослухняного громадянина з активною громадянською позицією” [1, с.18].

Зміст загальноправової підготовки обмежується вивченням обов’язкових дисциплін правового циклу: “Основи правознавства України”, “Основи конституційного права України”, “Інтелектуальна власність”.

Загальноправова підготовка студентів усіх факультетів вищого педагогічного навчального закладу – це “цілеспрямована взаємопов’язана діяльність педагога й студента, спрямована на формування в майбутнього вчителя системи правових знань, умінь та навичок, системи ціннісно-правових орієнтацій, досвіду правової діяльності й законослухняної правомірної поведінки, специфічних правових якостей, необхідних майбутньому вчителю” [1, с.19] як в повсякденному житті, так і під час реалізації професійних функцій.

Отже, в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя в цілому, правова підготовка в педагогічному університеті має загальну мету – формування правових знань, правових уявлень, правових поглядів, мотивів правової поведінки як компонентів правосвідомості і передбачає:

- забезпечення необхідного рівня систематизованих знань про право, процес його застосування і правову дійсність;
- розвиток правових інтересів, правового мислення й уяви, правових почуттів, пізнавальних і практичних умінь;
- формування наукового правового світогляду і пов'язаних із ним інших якостей (моральних, естетичних тощо);
- формування здібностей до правової самоосвіти, потреб і вмінь удосконалення правових знань, пошук їх теоретичних і нормативних джерел.

Таким чином, загальноправова підготовка майбутнього вчителя (студента будь-якого факультету, за винятком факультетів, де здійснюється підготовка майбутніх учителів правових дисциплін (наприклад, в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди це історичний і юридичний факультети), полягає в отриманні і засвоєнні правових знань, умінь і навичок, що впливають на формування раціонального ставлення до правових цінностей, власної правової поведінки, допомагають не тільки усвідомити правові цінності і принципи, але й розкривають їхню сутність і зміст, сприяючи тим самим виробленню в майбутнього вчителя певного правового мислення, формуванню в нього логічного поняттєвого апарату, а також є основою правової поведінки особистості, її соціально-правової активності, орієнтації кожного молодого фахівця у сфері соціальної правової дійсності, зокрема професійної.

Правові знання майбутній учитель здобуває в процесі вивчення відповідних курсів про державу і право в Україні, за кордоном, передбачених фаховою (для вчителів правових дисциплін – юридичною) підготовкою та інших навчальних предметів: загальногуманітарних і загальноосвітніх, психолого-педагогічних, методичних, а також під час проходження різних видів педагогічної практики. Збагачення правовими знаннями сприяє формуванню правових переконань, які виступають “складовими наукового світогляду майбутнього вчителя” [4, с.17].

Особливе місце має система педагогічних знань, які забезпечують процес осмислення, конструювання і обґрунтування програми діяльності студентів, з'ясування їх внутрішньої логіки. Організація засвоєння педагогічних знань сприяє формуванню професійного мислення, а також є основою формування способів діяльності, забезпечує як теоретичну, так і методичну, технологічну підготовку майбутнього фахівця.

Для забезпечення реалізації вчителем інформативно-правової функції, тобто функції передачі правових знань учням, необхідно виявляється сформованість методичних знань. Адже відомо багато випадків, коли професіонал-фахівець із певної галузі був неспроможним при цьому передавати свої знання іншим, інакше кажучи не володів методикою передачі знань. Для майбутнього вчителя наявність методичних знань є обов'язковою вимогою, що передбачено й кваліфікаційною характеристикою.

Для занять із правових дисциплін важливе значення має робота з нормативно-правовими актами, тобто офіційними документами компетентних органів держави, які містять юридичні норми і являють собою рішення правотворчого органу, спрямоване на встановлення, зміну або скасування дії норми права, тобто містять норми права, спосіб їх побудування та вираження. До основних прийомів роботи з друкованими текстами відносять: складання тез (коротке відбиття загальних положень тексту), що дозволяє зафіксувати сучасні тенденції розвитку права, ознайомитися з науковим тлумаченням юридичних дефініцій тощо; конспектування (стислий виклад змісту з виділенням найважливіших положень); цитування; рецензування тощо.

Н. Ткачова [6] зазначає, що важливе значення для процесу формування правових понять, а отже й для формування когнітивного компоненту професійної правосвідомості майбутнього вчителя має такий метод, як аналіз законодавства відносно конкретних

життєвих ситуацій, вирішення завдань, казусів із практики, з самого життя. Це важлива основа для правильного розуміння правових понять, явищ, юридичних фактів. При цьому особливого значення набуває розвиток логічного мислення студентів, їхньої аналітико-синтетичної діяльності, формування в молоді вмінь застосовувати правові знання, оперувати загальними поняттями, оскільки "...оперування поняттями потребує дієвого мислення" [6, с.124].

Навчально-правова ситуація виступає особливим методичним прийомом, що ставить студентів у конкретні юридичні обставини, "...спонукає до моделювання варіантів поведінки з урахуванням заданих умов" [2, с.179]. У навчальній ситуації наявними є основні ознаки проблемної ситуації (наявність невідомого, установка на вирішення завдання, особиста зацікавленість у подоланні утруднення, що виникло). Моделі поведінки як рішення ситуації є орієнтиром для майбутніх актів поведінки, виконуючи регулюючу роль. Важливим елементом навчально-правової ситуації є ігрова форма, що дозволяє впливати на правові установки особистості. В результаті її використання досягається не тільки інтелектуальний, а й емоційний рівень засвоєння правових понять та ідей, оскільки створює умови для розвитку правових почуттів, що є дуже важливим для формування правосвідомості майбутнього вчителя.

Навчальна гра як метод формування правосвідомості є одночасно активним методом і формою навчання, що вимагає створення своєрідних обставин: установки студентів на гру, спонукання взяти в ній участь, входження в ігровий стан (виявлення азарту, зацікавленості, інтересу, підкорення правилам, цілеспрямованість ігрових дій тощо). Під час організації і проведення ігрової діяльності навчальна мета може бути представленою у вигляді ігрового завдання, наприклад, розгадування кросворду, що дозволяє формувати теоретичні правові знання студентів (поглиблювати та розширювати їх, перевіряти рівень засвоєння нових понять і термінів, збагачувати словниковий запас, розвивати вміння правильно його застосовувати). Використання кросворду дозволяє формувати такі якості особистості студента, як цілеспрямованість, готовність до самоконтролю та самоперевірки. Така форма роботи дозволяє розвивати навички роботи з різними джерелами правової інформації.

Крім того, вчитель виконує ще й виховні функції, отже, необхідними виявляються знання з теорії виховання, а також сформована система педагогічних умінь з здійснення правовиховної діяльності.

Щоб мисленева діяльність трансформувалась у професійне мислення, студентові необхідно мати розвинені інтелектуальні вміння – здатність ефективно виконувати операції логічного мислення (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, виділення головного) для вирішення проблем і завдань у процесі професійної діяльності [5].

Професійна підготовка вчителя вимагає не тільки набуття ним професійних знань, умінь і навичок, але і знання специфіки, особливостей його майбутньої діяльності та впливу на підростаюче покоління, що є тим підґрунтям, на якому розбудовується правосвідомість особистості майбутнього вчителя, його професіоналізм.

Часто саме сформовані інтереси, потреби виступають рушійною силою, що забезпечує формування знань взагалі і правових зокрема. Проте, визначаючи і характеризуючи саме емоційно-ціннісний компонент як невід'ємну складову правосвідомості, ми ґрунтувалися на положенні про те, що здобуті й усвідомлені теоретичні знання забезпечують перехід правосвідомості в переконання особистості, котрі сприяють реалізації правомірної поведінки. В емоційно-ціннісному компоненті найважливішими визнається формування правових установок і переконань особистості майбутнього вчителя, підґрунтям яких є позитивна ціннісно-правова орієнтація особистості.

Оскільки формування цінностей, мотивів, установок вимагає, перш за все, активної навчальної діяльності самих студентів, найбільш ефективними для формування емоційно-ціннісного компонента професійної правосвідомості є ігрові і діалогові технології проведення занять. У працях українських і зарубіжних учених містяться теоретичні обґрунтування ефективності використання цих методів.

Використання ділових ігор сприятиме формуванню оцінної якості професійної правосвідомості. В процесі проведення ділових ігор студенти вчаться формулювати й

висловлювати оцінні судження, вислуховувати думки інших і у відповідності з ними аналізувати власну позицію за тими чи іншими правовими проблемами.

Об'єм правової інформації є достатньо великим, а засвоєння навчального матеріалу завжди вибіркоvim. Студент повинен осмислити певну правову норму для того, щоб включити її до системи своїх ціннісних орієнтацій. Сприятиме цьому постановка й обговорення проблемних питань.

Можна використати лише основні цикли гри, які демонстрували послідовність дій, наприклад, “умови укладання шлюбу”. Використання ігрових технологій розвиватиме уявлення студентів про те, що є справедливим, а що несправедливим, тому, безумовно, буде ефективним при формуванні емоційно-ціннісного компонента правосвідомості. Практика свідчить: якщо в ході гри студент змінив роль, то в реальному житті він не завжди може вчинити так, як диктувалося у грі. Навички, отримані у грі, можуть бути не засвоєні. Студенти будуть знати, що неправильно, але вони не будуть знати, куди звернутися, що робити в ситуації, яка склалася, для цього потрібний певний мінімум інформації. Певний інформаційний зміст не буде засвоєно, якщо застосовувати лише ігрові форми діяльності. Тому, на наш погляд, умовою успішності правової підготовки студентів є розумне поєднання активних й традиційних методів.

Одним із найвідоміших засобів отримати особисті враження й інформацію “з перших рук” є запрошення на заняття юристів-практиків й відвідування студентами офіційних установ. Такі форми проведення занять із дисциплін правового циклу нерозривно впливають на навчальний процес, роблячи його захоплюючим, різноманітним; збагачують методику, стимулюють навчальну пізнавальну діяльність, надають можливість студентам розширити свої погляди на складні політико-правові явища, пов'язати теоретичні знання з практикою. Проведення екскурсій, запрошення на заняття юриста – це було б способом, яким можна викликати у студента живий інтерес до правової підготовки. Власний досвід свідчить про те, що організація діалогу з представниками органів державної влади – це захід, заснований, перш за все, на особистих контактах, оскільки необхідно залучати спеціаліста, здатного здійснити виховний ефект від зустрічі.

Емоційна насиченість сприяє підвищенню мотивації, викликає інтерес до права. Граючи, студенти отримують додаткову правову інформацію. В ході пошуку рішень, студенти можуть відпрацьовувати навички правомірної поведінки в ситуаціях, які дуже часто трапляються в житті. Крім того, студенти, взаємодіючи між собою, набуватимуть досвіду безконфліктного виходу з ситуацій, знаходження колективного рішення, компромісу, виявлятимуть інтерес до обговорюваних правових проблем, із готовністю відкликатися на прохання висловити свої судження з певних правових питань.

Висновки. Сила впливу на емоційно-ціннісний компонент правосвідомості, залежить, перш за все, від особи, яка організовує заняття, тобто від викладача: від його емоційності, переконаності, виразності коментарів, від його вміння подати матеріал так, щоб студенти бачили його значення для себе й усвідомлювали право як особисту цінність. Фундамент активної правової поведінки особистості закладається саме тоді, коли цінності перекладаються на мову емоцій.

Перспективи подальших досліджень. Звичайно, зміст цієї статті не вичерпує розгляд питань, пов'язаних з формуванням професійної правосвідомості, тому перспективними напрямками, які мають значний інтерес для подальших наукових пошуків є:

- трансформування всієї системи відношень молоді до світу і до себе;
- збереження суспільних цінностей правовими засобами;
- розуміння молоддю актуальності правових проблем, що сприятиме усвідомленню значущості права і необхідності його дотримання.

Список використаних джерел

1. Грубіч Д. Ю. Інноваційні засади загальноправової підготовки майбутнього вчителя : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Д. Ю. Грубіч. – Х., 2008. – 19 с.
2. Морозова С.А. Методика преподавания права в школе / С. А. Морозова. – М. : Изд. Дом “Новый учебник”, 2002. – 219 с.
3. Подберезський М. К. Правова культура майбутнього вчителя : [монографія] / М. К. Подберезський / [за ред. акад. АПН України, д-ра пед. наук, проф. І. Ф. Прокопенко]. – Х. : Основа, 1997. – 220 с.
4. Подберезський М. К. Формування правової культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / М. К. Подберезський. – К., 1997. – 37 с.
5. Пономарьов О. С. Формування інноваційного мислення студентів як завдання педагогіки вищої школи / О. С. Пономарьов, А. О. Харченко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2007. – № 2. – С. 22–30.
6. Ткачова Н.О. Педагогічні основи формування правосвідомості учнів у закладах професійно-технічної освіти : [монографія] / Н. О. Ткачова. – К., 1998. – 350 с.
7. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 576 с.

Макар Л.М.

Формування емоційно-ціннісного компонента правосвідомості майбутнього вчителя

У статті розглядається проблема формування емоційно-ціннісного компонента правосвідомості як результату засвоєння особистістю правових знань й зразків правової поведінки в психолого-педагогічному плані й такого, що сприяє переходу цих знань моделей поведінки в особистий життєвий досвід

Ключові слова: професійні знання, уміння, навички; правосвідомість; правові знання; ціннісні установки; інтереси; переконання; ціннісно-правова орієнтація.

Макар Л.М.

Формирование эмоционально-ценностного компонента правосознания будущего учителя

В статье рассматривается проблема формирования эмоционально-ценностного компонента правосознания как результата усвоения личностью правовых знаний и образцов правового поведения в психолого-педагогическом плане и такого, который содействует переходу этих знаний моделей поведения в личный жизненный опыт.

Ключевые слова: профессиональные знания, умения, навыки; правосознание; правовые знания; ценностные установки; интересы; убеждения; ценностно-правовая ориентация.

L. Makar

Forming Emotionally Valued Component of Sense of Justice of Future Teacher

In the article the problem of formation of an emotionally-valuable component of sense of justice as result of mastering by the person few knowledge and samples of legal behavior in the psychological-pedagogical plan and such which promotes transition of this knowledge of models of behavior into personal life experience is considered.

Key words: professional knowledge, abilities, skills; sense of justice; legal knowledge; valued options; interests; persuasions; valued-legal orientation.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2011 р.